

Karl Popper ve Jürgen Habermas'ın üç dünya teorileri üzerine bir değerlendirme

Vildan İYİGÜNGÖR*

Öz

Bu çalışmada, pozitivism içinden pozitivism'e karşı çıkan Karl Popper'e, Habermas'ın eleştirileri ve özne-nesne ilişkilerine bakarken, Popper'den etkilenecek yapıtı soyutlama olan "üç dünya kuramı"; her iki düşünürün bu konudaki farklı kavramlaştırmaları karşılaştırmalı olarak ele alınacak ve değerlendirilecektir. Her iki tarafın yaklaşımlarının doğabilimler metodolojisi ve toplumsal bilimler metodolojisi üzerine olan düşünce farklılıklarının üç dünya kuramında yansımalarını bulması değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Popper – Habermas - Üç dünya kuramı - İletişim teorisi - Metodoloji

An assesment on the three worlds theories of Karl Popper and Jürgen Habermas

Abstract

In this study, it is aimed to outline "three world theories" of Karl Popper and Jürgen Habermas comparatively. In this context, it is also aimed to assess Habermas' critics as "positivist" to Karl Popper who is an opponent to positivism inside it and his abstraction on the "three world theory" under the influence of Karl Popper. The differences between their opinions stem from their main arguments about the methodology of natural and social sciences.

Keywords: Popper – Habermas – Three world theory – Communicative theory – Metodology

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon Sinema Bölümü, İletişim Bilimleri Anabilim dalı, iyigungor@marmara.edu.tr

Önsöz Yerine

Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü'ne geldiğim yıl bölüm başkanımız olan Ünsal Oskay, “Sosyal Bilimlerde Yöntem” dersini görüşmemizden sonra benim için doktora programına almıştı. Kendisiyle üzerinde durduğum konuları sık sık konuşuyorduk, odalarımız yanyanaydı, sabah odanın kapısına gelip “kahve var gel” derdi. Ünsal hoca akşam okuduğu makaleyi ya da kitabı anlatır, ben de aklıma takılanlar konusunda düşüncelerini almak için ilgili konuyu açardım. O yıl doktora derslerini alan genç bir asistan arkadaşı kastederek bana “aydınlanmayı gerçekleştirememiş toplumlarda bilimsel disiplinden geçmemiş insanlara doğrudan pozitivistin eleştirisini anlatmak doğru olmaz, önce bilim nasıl işler onu bilsinler, öğrensinler, eleştiri daha sonra gelir” demişti. Ünsal Oskay’ın anısına çıkan bu dergi sayısına bu çerçevede, iki pozitivist eleştirmenin görünüşte benzer kavramlaştırmalarını ele alan bir yazı ile katkıda bulunmanın ‘kendimce’ Hoca’yı anmanın bir yolu olduğunu düşündüm.

Giriş

1961 yılında Tübingen’de, Alman Sosyoloji Derneği tarafından düzenlenen tartışmalar *Der Positivismusstrait in der Deutschen Soziologie* adıyla 1969 da basıldı, İngilizce baskısı 1976 yılında *The Positivist Dispute in German Sociology* adıyla yayınlandı. Tartışmaların basıldığı kitabın, “pozitivist tartışma” olan başlığı içinde bir paradoksu da beraber taşımaktadır: tartışmaya katılan düşünürün hiçbiri ‘pozitivist’ olarak nitelendirilmeyi kabul etmemekte, tam tersine karşı çıkmaktadır. Karl Popper ve Hans Albert tartışmanın bir tarafında, Frankfurt Okulu’ndan Theodor Adorno ve Jürgen Habermas diğer taraftadır. Karl Popper, kendisi şiddetle reddettiği halde Adorno’dan önce Habermas tarafından ‘pozitivist’ olarak isimlendirilir.

Karl Popper, bu tartışmaya öne sürdüğü yirmiyedi tez ile katılır, Adorno’dan da öne sürdüğü tezlere karşı tezler biçiminde yanıt gelmesini bekler. Ancak Adorno oldukça uzun bir metin ile cevap verir, cevap verirken Popper’in ‘kolay anlaşılır diline’ gönderme yapar. Popper, Adorno’nun ileri sürdüğü görüşleri, anlam-yüklü olarak Almanca’dan İngilizce’ye çevirirken değiştirdiği biçimindeki Habermas’ın eleştirilerine, düşüncelerin ileri sürülmesinde, en fazla olabilecek açıklık, anlaşılabilirlik ve netlik üzerinden cevap verir: “...benim için önemli olan tek şey...bilgiyi olabildiğince açık ve anlaşılır kılmaktır” (Popper, 2001:110). Yazım dilinde açıklık, anlaşılabilirlik olmak ve netlik, başından beri Popper’in tüm yapıtlarında neredeyse en başta gelen kaygıdır. Habermas ile polemige girmek istememesinin nedeni olarak gösterir bu durumu: “basit bir şeyi karmaşık, sıradan olanı, anlaşılması zor biçimde ifade etme biçimindeki bu acımasız oyun, birçok sosyolog, felsefeci, vb tarafından ne yazık ki gelenekselleşmiş, meşru bir görev olarak kabul edilir” demektedir. Daha da ileri gider, Marks karşıtı olduğunu hatırlatır ve Marks’tan bir cümleyle bu durumu özetler: “Diyalektik Almanya’da mistik biçimiyle modaydı...” (Popper, 2001: 112).

Sözü edilen tartışmaya, Habermas, *Analitik Bilim Teorisi ve Diyalektik* yazısıyla katılarak Popper’i “pozitivist” olmakla suçlayacaktır. Habermas, İletişimsel Eylem Kuramı isimli oldukça kabarık çalışmasının birinci bölümünde Popper’in üç dünya kuramına değinir ve yüzeyde görülebilecek benzerliklerle kendi üç dünya kavramlaştırmasını getirir.

Popper ve Üç Dünya Teorisi

Popper'in üç dünya teorisini formüle ettiği temel olarak, iki bilgi türü arasında, öznel ve nesnel bilgi arasında yaptığı ayrımı dayanmaktadır. Öznel bilgi, organizmaya ait olan, zihnin ya da bilinçlilik durumunun, davranış ya da tepkinin eğiliminden ibaret olan bilgidir. Nesnel bilgi ise, teorilerden, varsayımlardan, problemlerden, tartışmalardan ibaret olan bilgi türüdür. Bu anlamda, bütünüyle herhangi bir öznenin bilmek iddiasından; inancından ya da kabul etme eğiliminden tümüyle bağımsız olan bilgidir. Başka bir ifadeyle, nesnel anlamda bilgi, bileni olmayan bilgidir...bilen bir öznesi olmayan bilgidir (Popper, 1979: 73). Bu ayırmadan çıkarak Popper, 'üç dünya teorisini' biçimlendirir: Üç farklı dünya vardır, dünya I, dünya II ve dünya III. Dünya I, fiziksel dünyayı, fiziksel nesnel ve durumlar dünyasını; dünya II, bilinçli deneyimler dünyasını, öznel deneyimler dünyasını, ya da başka bir ifadeyle zihinsel süreçler ve eylem için davranışsal eğilimler dünyasını, insan bilinci süreçleri dünyasını; dünya III, düşüncenin nesnel içeriğini ya da bilimsel, şiirsel düşünceler ve sanat eserleri dünyasını, başka bir ifadeyle kitapların, kütüphanelerin, bilgisayar belleklerinin dünyasını (Popper, 1979: 74; Popper, 1980: 182-183, 187, 189); "insan tininin nesnel yaratımları dünyasını" (Popper, 2005: 77) içerir.

Popper, dünya III e ait olan teorik sistemlerin, problemlerin, problem durumlarının ve varsayımların dışında, en önemlisinin eleştirel tartışmanın, eleştirel tartışma durumunun varlığı olduğunu düşünmektedir. Nesnel bir dünya III ün varlığı tezine karşı çıkanlar da doğal olarak problemlerin, teorilerin, kitapların, kütüphanelerin varlığını kabul etmekte, ancak bunların öznel zihin durumlarının ya da eylem için davranışsal eğilimlerin sembolik ya da dilsel ifadeleri olduğunu söylemektedirler, daha da ötesi bunları iletişimin araçları olarak gördüklerini iddia ederler, kısaca dünya II ye aittirler (Popper, 1979: 107). Dünya III' e ait nesnelere tarihleri vardır, bu tarihleri anlamak onları anlamayı gerektirir. Dünya III'ün en içteki çekirdeği, "problemler, teoriler ve eleştiriler dünyasıdır" (Popper, 1980: 194). Çekirdeğin etrafında, 'zihinsel somutlaştırmalar'dan oluşan oldukça zengin çeşitlilik dünyası vardır.

Geleneksel epistemoloji, bilgiyi ya da düşünceyi öznel anlamda, "biliyorum" ya da "düşünüyorum" olarak ele alır. Bu epistemoloji, bilimsel bilgiyi inceleme niyetinde olanları konu dışına, bilimsel bilgi ile ilgisi olmayan konuları incelemeye sürükler. Çünkü bilimsel bilgi, "biliyorum" kelimesinin sıradan kullanımı anlamındaki bilgi değildir. "Biliyorum" anlamındaki bilgi "dünya II" olarak adlandırılan dünyaya yani öznelere ait olduğu halde, bilimsel bilgi "dünya III'e", yani nesnel teorilerin, nesnel problemlerin ve nesnel tartışmaların dünyasına aittir (Popper, 1979: 108).

Bilgi ne inancın özel bir biçimidir, ne de kavradığımız halde değiştiremediğimiz dışsal düşünceleri içerir. Bilginin inancın bir biçimi olmaması, Popper'de özneye herhangi bir atfı olanaksız kılmaktadır. Tam da bu nedenle bilgi, öznenin deneyimlerine indirgenemez; bilgi insan ürünüdür, bu nedenle insan tarafından değiştirilebilir, ama buna karşılık nesnel ve özerk varoluşunu sürdürür; başka deyişle, fiziksel dünya (dünya I) ve akli süreçlere (dünya II) indirgenemez. Dünya III'ün yapıları, insan eylemlerini belirler, fakat onlara indirgenemez. Bir dünya III yapısı, bir kez kurulduğunda insan düşüncesi için zorunlu sonuçlara sahip olacaktır.

Bilgi nesnelidir, çünkü kendini yaratan insanın niyetinden bağımsız olarak kendi kavramlarına uygun hareket eder, insan tarafından üretildiği halde onun tüm isteklerine uyum sağlamaz. Özerktir, çünkü bu kanunlar ne fiziksel kanunlardır ne de akli kanunlardır ve fiziksel ve akli kanunlara indirgenemezler. Diğer taraftan, Dünya III'e ait olan bilimsel teoriler doğrudan ya da dolaylı bir biçimde dünya I'ı etkilemektedir. Popper, gökdelen inşası örneğini verir: "inşanın dayandığı plan, kuram ve problemlerin, başlangıçta çeşitli insanların örneğin, mimarların bilincini (dünya II), daha sonra inşaat işçilerinin fiziksel hareketlerinin dünyasını, fiziksel kepçe, taş, tuğla vb...etkilediğini kabul ediyorum" der. Dünya III, dünya I'ı genellikle psişik dünya II'den geçerek dolaylı olarak etkiler. Yapı çöktüğünde, bu durum dünya II'deki düşünce hatasına, ya da yanlış nesnel bir kurama dayandırılır, başka deyişle dünya III'deki bir hataya dayandırılır (Popper, 205: 79-80).

Dünya III de, özerk bir anlam vardır: bu dünyada teorik keşifler yapılabilir; bizim bilinçli öznel bilgimiz (dünya II), dünya III' e dayanır, "dünya III, genetik olarak dünya I'nin ürünüdür" ama görece olarak özerk içsel yapısı vardır. Dünya III, dilsel olarak formüle edilmiş teorilere dayanır. Dünya III'de en önemli olan 'dil' ve 'bilgi'dir, insanlar tarafından üretilmiştir, insan ürünüdür. Matematikten örnek verir, doğal sayılar insan yapısıdır, insan dilinin, saymanın icadının bir yan ürünü olarak alır. Toplama da çarpma da insan icadıdır, ancak bunların yasaları insan icadı değildir, bu icatların niyetlerden bağımsız olarak ortaya çıkan sonuçlarıdır; insanlar tarafından keşfedilmiştir. Asal sayıların varlığı, bu sayıların keşfine yol açan dünya II'deki düşünce süreçlerinin nedenlerinden biridir,

"Bu da dünya III'ün özerk kısmının dünya II'yi nedensel olarak etkileyebileceğini göstermektedir. Ancak böylelikle dünya III'ün özerk kısmı dünya I'ı de etkilemektedir. Asal sayıların varolduğunu meslektaşlarına ilk bildiren matematikçi, bu bildirimde bulunmak için kuşkusuz dilini kullanıyordu. Ancak tıpkı bedenimiz gibi dilimiz de dünya I'e aittir" (Popper, 205: 81).

Halen çözülmemiş, çözülmeyi bekleyen problemlerin tümü dünya III'ün özerk alanına girer. Kitaplar, kütüphaneler, konuşma metinleri dünya I'e ait, ama içerikleri dünya III'e aittir. Daha da önemlisi, Popper, dünya III'e ait olan kuramların, dünya II dolayısıyla dünya I'ı etkilediğini ileri sürmektedir (Popper, 205: 87). Bu aslında, nesnel dünyaya (dünya I) yönelik insan eylemi (dünya II) ile fiziksel dünyayı (dünya I) değiştirdiğimizin ve bu şekilde hem nesneye ilişkin bilgimizin değiştiğinin, hem de nesnenin kendisini değiştirdiğimizin ifadesi olmaktadır.

Dünya III'e ait problemler, insan tarafından yaratılmamıştır, ama insan tarafından bulunurlar; ortaya çıkan problemler çözmeye çalışılır. Yeni teoriler icat edilir, bu teoriler bizler tarafından üretilmiştir; insanın yaratıcı zekasının ürünüdür. Bu teoriler, eleştiriye tabi tutulur, hatalar elenir, yeni problemleri beraberinde getirir, bu problemlerin çözülmesiyle yeni teorilere geçilir. Bu süreç bu şekilde devam eder.

P1-----TT-----EE-----P2

Bu vurgularla Popper, bilginin teorik nesnesi ile bilgi nesnesi arasında ayırım yapmaktadır;

bu ayırım ile birlikte empirisist epistemolojinin – kendisinin deyimiyle klasik epistemolojinin-soyutlama sürecinin dışına çıkmaktadır.

“Dünya III’ün varlığı ve dünya III nesnelere düşünce süreçleri aracılığıyla, yani dünya II’de algılayabileceğimiz gerçeği,... insan özbilincinin...ve insan ruhunun açıklanmasında temel rol oynar... insan ruhu salt bilinçlilikten ibaret değildir. Dünya III kuramlarında temellenen bir bilgi tarafından sürekli izlenmektedir.”
(Popper, 205: 87).

Özbilinç ve benlik geliştirme koşullarının doğuştan olduğunu, ancak benliğin varolmasının diğer insanlarla olan sosyal ilişkilere, bir dilin varlığına, o dili öğrenmiş olmaya ve bu dil aracılığıyla oluşturulan kuramlara bağlı olduğunu vurgulamaktadır *Bir Realistin Ruh ve Beden Sorunu Hakkındaki Düşünceleri*’nde (Popper, 205: 88). Dünya III’deki kuramlarla, insan bilincinin süreçleri olan dünya II arasındaki etkileşimin önemine dikkati çekerken, insana ait olan özbilincin (self-consciousness) ancak bu etkileşim aracılığıyla ortaya çıktığını öne sürmektedir. İnsana ait olan özbilinç ya da benbilincinin varlığı dünya III olmaksızın anlaşılabilir. “...genetik olarak insan dünya II’si, dünya III’ün bir ürünü olduğu kadar, dünya III de dünya II’nin bir ürünüdür. Başka bir deyişle: Biz kendi ürünlerimizin bir ürünüyüz, yani hepimizin katılımıyla oluşan uygarlığımızın ürünüyüz” (Popper, 205: 90).

Popper, *Objective Knowledge*’da, ‘iletişim’ ya da ‘ifade’ kavramlarını kullanmaktan sakınır.

Doğal bilimlerin ve toplumsal bilimlerin konularının, en temelde insanların fiziksel nesnelere benzemez oluşlarından dolayı birbirlerinden çok farklı olduğu, bunun sonucu olarak yöntemlerinin de farklı olduğunu ileri sürenlere karşı Popper, toplumsal bilimlerde varolan görelî öndeyilemezlik ayırımını görmeyi reddeder; bunun nedeni olarak, klasik fizik sistemlerinin bile indeterministik olduğunu hatırlatma gereksinimi duyar. İkinci bir karşı çıkış noktası, toplumsal bilim alanlarında çalışanların, doğal bilim alanlarında çalışan meslektaşlarına benzer biçimde inceleme nesnesi karşısında ‘tarafsız’ (‘nesnel’ kavramını kullanmaktan kaçınıyoruz) olamayacakları ‘miti’dir. Popper, doğal bilimcinin de kendi teorisinin en şiddetli partizanı olduğunu hatırlatır.

Habermas ve Üç Dünya Kavramlaştırması

Habermas’ın 3 dünya kavramlaştırmasının Popper’den etkilendiği, ve paralellikler taşıdığı görülmektedir.

“savımın ilk bölümünü sosyal bilimlerde kuram oluşumu açısından önem kazanan dört eylem kavramının geniş anlamda ‘ontolojik’ varsayımlarını açıklayarak temellendirmek istiyorum. Bu kavramların içermelerini her birinde varsayılan aktör ile dünya arasındaki ilişkiler açısından çözümleyeceğim. Genel olarak sosyolojik eylem kuramlarında sosyal eylemler ile aktör-dünya ilişkileri arasındaki bağıntı açık olarak kurulmamıştır.” (Habermas, 2001: 101)

Habermas'ın farklılıklarıyla üç dünya kavramlaştırması: Dünya 1, nesnel dünya, fiziksel nesnelere dünyası, "haklarında doğru önermelerde bulunmanın olanaklı olduğu tüm kendilikler toplama" nı; dünya 2, toplumsal dünyayı, normlar ve rollerden oluşan dünyayı, "meşru olarak düzenlenmiş tüm kişilerarası ilişkilerin toplamını"; dünya 3, öznel dünya, kişisel deneyimler dünyasını, "konuşmacının ayrıcalıklı olarak ulaşabildiği yaşantıların toplama" nı ifade etmektedir (Habermas, 2001: 128).

Dünyanın bu biçimde bölünmesinin koşulu, bizlerin fiziksel doğayı onunla bilişsel ilişki içinde yeniden üretmememiz, ama çeşitli simgeler yoluyla onun bizler tarafından temsil edilmesinden kaynaklanır. Habermas'ın temel önermesi, gönüllü iletişim aracılığıyla etkileşime giren bireylerin, yaşam dünyası ufkunda söylemsel olarak anlaşmaya varma araçlarına sahip olduklarıdır. Yaşam dünyasını, fiziksel dünyayı kavrayabilmemizin koşulu olarak görmektedir. Yaşam dünyası, günlük toplumsal bir etkinlik evreni olarak görülür ve aynı zamanda kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi, gelenek ve alışkanlıkları içerir. Habermas yaşam dünyasını sosyal sistemlerden ayırt etmekte ve onu sosyal bütünleşmenin alanı olarak görmektedir ve burada dil egemen araçtır." (Erdoğan, Alemdar, 2002: 422)

Habermas, bu üç dünyaya bağlı olarak, yukarıda alıntıda sözü edilen, dört eylem türü tanımlar: 1) teleolojik ya da ereksel eylem (stratejik eylem): "bir aktör ile mevcut bir nesne durumları dünyasını varsayar" aktörlere bilişsel-iradi anlamlar yüklenir, istenilen nesne durumlarını oluşturmaya yönelik amaçlar geliştirilir; 2) normatif eylem: "norma uymak, genelleştirilmiş bir davranış beklentisinin yerine getirilmesi anlamına gelir"; 3) dramaturjik eylem: katılan aktörler birbirleri için izleyici kitlesi oluşturur ve birbirlerine karşılıklı olarak sahnelemede buldukları bir tür etkileşim, bir tür performanstır; 4) iletişimsel eylem: "dil ya da eylem yetisi olan (sözlü ya da sözsüz araçlarla) kişilerarası bir ilişkiye giren en az iki öznenin etkileşimine ilişkindir" (Habermas, 2001: 112).

"İletişimsel eylem, en az iki özne tarafından bilinen davranış hakkındaki karşılıklı beklentilerle meşrulaştırılan ortak duyuusal normlarca meşrulaştırılmaktadır... İletişimsel eylem için 'eylem yönlendirici kurallar', 'toplumsal normlar'dır: 'tanımlama düzeyi', 'öznelarası bir şekilde paylaşılan dil'dir; 'tanımlama türü', 'davranışlar hakkındaki beklentiler'dir...İletişimsel eylemin işlevi 'kurumların sürdürülmesi'dir..." (Çiğdem, 1992: 97-98).

İletişime girildiğinde, bizim iletişimimizin gerçekleştiği bir dünyada herhangi bir şey üzerine iletişimde bulunmaktayız. Diyalog ve tartışma sadece empirik olaylar değildir, aynı zamanda toplumsal ve mantıksal kuralların temsilleri olarak da değerlendirilmeleri gerekir. Habermas'ın iletişim teorisi, içinde yaşadığımız dünyanın yalnızca nesnelere dünyası değil, aynı zamanda bir yaşam dünyası olduğuna ilişkindir. Olgular, herhangi bir tür zihinsel etkinlik için yalnızca 'orada' bulunmaz, fakat toplumsal, ya da öznelarası bir biçimde bilindiği, tanındığı anlamında 'orada' bulunurlar. İletişimsel anlaşmanın, diğer bir deyişle consensus'un bu düzeyi zihnin bireysel durumlarına indirgenemez.

“İletişimsel eylem bir ortaklaşa yorumlama sürecine dayanır: bu sürece katılanlar sözcelerinde konusal olarak üç bileşenden yalnızca birini vurgulasalar bile, nesnel, sosyal ve öznel dünyalara aynı anda göndermede de bulunurlar. Bu sırada konuşucu ve dinleyici, söz konusu üç dünyanın bağıntı dizgesini, içinde eylem durumlarının ortak tanımlarını yaptıkları yorumlama çerçevesi olarak kullanırlar. Bir dünyadaki herhangi bir şeyle doğrudan doğruya bağlantı kurmazlar, tersine sözcelerini, geçerliliğine bir başka aktör tarafından itiraz edilmesi olasılığına görelileştirirler.” (Habermas, 2001: 553).

Habermas, iletişim sürecine katılan bireylerin birbirlerini anlamalarının ifadelerin geçerliliği konusunda aynı düşüncede olmaları anlamına geldiğini; anlaşmanın ise ifadenin öznelarası kabulü ile gerçekleşebilir olduğunu belirtmektedir. İletişim sürecine katılanlar arasında bir ifadenin doğruluğu, samimiyeti ve normlara uygunluğu konusunda tereddüt yaşıyorsa görüş birliğinin gerçekleşmeyeceği açıktır.

Bununla ilgili olarak, Habermas, üç dünyaya denk düşen üç geçerlilik iddiasında bulunmaktadır:

- Doğruluk (truth / wahrheit): Bir iddianın nesnel bir dünyada geçerliliği varsa, o iddia doğrudur, başka bir deyişle, iddia gerçeklikle örtüşmektedir.
- İçtenlik (truthfulness / wahrhaftigkeit). Bir iddia, eğer dürüst ise, öznel dünyaya geçerli gönderimde bulunur, yani, öznel dünya ile güvenilir, gerçek bir ilişki vardır.
- Uygunluk (rightness / richtigkeit). Bir iddia, eğer üzerinde anlaşmaya varılmış toplumsal normlarla çatışmıyorsa, toplumsal dünyaya geçerli bir gönderimde bulunur. (Habermas, 2001).

Burada, toplumbilimciler tarafından varsayılan, Habermas'ın getirdiği iletişimsel eylem kuramı ile konuşanlar ve dinleyenler arasındaki üç aktör-dünya ilişkisi görülebilir. Consensusa varmaya çalışanlar, aktörün konuşma eylemi ve sözcüsüyle ilişki kurduğu üç dünya arasında uyum ya da uyumsuzluğa başvuranlar yine aktörlerdir. Böyle bir ilişki her defasında yine sözcelerle nesnel, toplumsal ve öznel dünya arasında gerçekleşir.

Yaşam evreni, iletişim sürecine katılanların karşılaştıkları, iddialarının ve ifadelerinin üç dünya ile (nesnel, sosyal, öznel) örtüşüğünü ileri sürdükleri, bu iddia ve ifadelerinin geçerliliklerinin yukarıda sözü edilen doğruluk, içtenlik, uygunluk doğrultusunda eleştirildiği, tartışıldığı, reddedildiği, consensusa varıldığı alandır. Her anlaşma, kültürel olarak yerleşmiş bir önarlama temelinde gerçekleşir.

“...(durum) tanımlama ve yeniden tanımlama süreci, içeriklerin her defasında neyin nesnel dünyanın görüş birliği ile yorumlanmış bileşeni, neyin toplumsal dünyanın öznel arasında kabul edilmiş normatif bileşeni, neyin öznel bir dünyanın ayrıcalıklı olarak ulaşılabilen bileşeni olarak kabul edildiğine göre, dünyalara karşılık düşürülmesi anlamına gelir. Aynı zamanda aktörler kendilerini bu üç dünyaya karşı sınırlar” (Habermas, 2001: 554).

İletişimde bulunan taraflar, durum tanımlarının öznelarası geçerliliğini kabul etmektedirler.

Değerlendirme

Habermas, Popper'in 1967 yılında yaptığı “*Erkenntnistheorie Ohne Erkennenden Subjekt*” (“*Bilen Bir Özne İçermeyen Bilgi Kuramı*”) başlıklı konuşmasında getirdiği önerileri “şaşırtıcı” olarak karşılar, üç dünya kuramını açıklarken empirisizmle hesaplaşmaya girdiğini söylemektedir.

“...Popper'in her iki durumda da öznenin dünyayla doğrudan doğruya karşılaştığını, dünyadan izlenimlerini duyuşsal algılamalar yoluyla aldığını ya da eylemler yoluyla dünyadaki durumlara etkide bulunduğunu söyleyen empirisist temel görüşle tartışıyor olması ilginçtir” (Habermas, 2001: 102). (vurgular bana ait).

Popper'in, empirisizm eleştirisi, 1935 yılında yayınladığı “*Logik der Forschung*” (Logic of Scientific Discovery) ile gerçekleşmiş ve ardından gelen tüm yapıtlarında Habermas'ın ‘şaşırtıcı’ bulduğu, 1967 yılında, yukarıda verilen alıntıda ifadesini bulan empirisist görüşlerin eleştirisi yapılmıştır. Başka bir ifadeyle, yukarıda vurgulanan boyutuyla ‘empirisist temel görüş’ ile hesaplaşma çok daha eski bir tarihe tekabül etmektedir. (Diğer yandan, Habermas'ın bu konuda bilgi sahibi olduğu kuşku götürmemektedir).

İlk olarak, Popper'in empirisizme temel karşı çıkışı, ‘teori olmadan gözlem olmaz’ ilkesidir. İnsan bilgisinin dış dünyadan gelen duyu verilerin toplanmasıyla oluştuğu anlayışını espriyle ‘zihnin kova teorisi’ olarak adlandırır, daha da ileriye götürür, bir de şemasını yapar. Bilimsel kuramların, tümevarım ile oluştuğu ve sınanmasının doğrulama yöntemiyle gerçekleştiği görüşüne karşı ‘genetik a priori’ ve ‘tüm dengelim’ i savunur. Anlamın ölçütü olan doğrulanabilirlik ilkesi bilim ile bilim olmayanı ayıran kriter olamaz. Bilim ile bilim olmayanı ayıran ölçüt kuramların ‘yanlışlanabilirliği’ dir. Bu çerçevede doğal bilimleri tanımlamakta kullanılan ‘pozitif bilimler’ ve ‘mutlak doğruluk’ kavramları geçersizdir.

Empirisizme karşı çıkışta diğer bir konu, Popper'in, toplumsal bilimler ve doğa bilimleri arasında yapılan ayırımın dikkate değer olmadığını ileri sürmesidir: fizik bilimleri deterministik değildir. Toplumsal olayları determinizmle açıklamak mümkün olmadığı gibi, doğa olaylarını da açıklamak mümkün değildir. Toplumsal olayların açıklanmasında insan iradesine önemli bir yer verir: kendisini bilen, belirli bir zeka düzeyine ulaşmış olan kişinin bildiklerini ifade edebileceğini, yapabileceklerini de belirli bir çaba göstererek gerçekleştirebileceğine inanmaktadır. “İnsan kendi kaderinin efendisidir” (Winch, 1974: 893). Toplumsal bilimler de aynı fiziksel bilimler gibi öndeyilerin işlemediği disiplinlerdir. Doğalbilimlerin öndeyilerinin kesinliği ancak kapalı sistemlerde, labratuvar koşullarında geçerlidir. Fizik bilimleri yönteminden söz ederken, fizik dersleri almış ve uzun yıllar fizik dersleri veren hoca olduğunu hatırlatmak gereğini duymaktadır. (Doğalbilimlerden söz ederken, toplumsal bilimlerle çok yakınlık gösteren biyolojiyi de ihmal etmemek gerekir).

Bilimin nesnellğine gelince, Popper, ‘nesnellği’ bilim insanlarının inceleme nesnelere karşısında ‘tarafsız’ olması biçiminde anlamaz. Bilimsel nesnellik eleştirel geleneğe dayanır, bilim insanlarının birbirlerini eleştirmelerinden, aralarındaki işbölümü ve işbirliğine dayanır. *Objective Knowledge*'da, bilimsel nesnellik, eleştirel geleneğe dayanıyorsa, bunun koşulu eleştirel

olmayı sağlayacak ‘açık bir sistem’in varlığı diğer bir deyişle ‘demokrasi’nin varlığı olduğunda ısrarcıdır (toplum ile ilgili görüşlerini de buna bağlı olarak geliştirir). Nesnellik hem tek tek bilimadamları hem de çeşitli okullar arasındaki yarışma; gelenek ve asıl önemlisi eleştirel gelenek; toplumsal kurumlar; bilimsel toplantılardaki tartışmalar; devletin gücü, özgür tartışma ortamını engellememesi gibi toplumsal düşüncelerle açıklanabilir demektir 13. Tezde (Popper, 1976: 96).

Habermas eleştirisinde, Popper’in empirisizmi eleştirmesine karşın onun içinde kaldığına dikkat çeker: “Bir yanda bilen ve eylemde bulunan özne ile öbür yanda nesnel dünyada ortaya çıkan şeyler ve olaylar arasındaki bilişsel-araşsal ilişkiler...incelemenin öylesine merkezinde duruyorlar ki, öznel ve nesnel zihin arasındaki değişime egemen oluyorlar.” (Habermas, 2001:104).

“İnsan zihninin ürünlerinin ortaya konulması, dışa vurulması, kavranılması ve benimsenmesi süreci ilk planda kuramsal bilginin büyümesine ve teknikte kullanılabilir bilginin genişlemesine hizmet eder. Popper’in başlangıç noktasını, yaratıcı hipotez oluşturma, eleştirel sınama, gözden geçirme ve yeni bir sorunun keşfedilmesi arasındaki birikimsel dairesel bir süreç olarak kavradığı bilimin gelişme süreci, sadece öznel zihnin nesnel dünyaya müdahalesine bir model oluşturmakla kalmaz; daha çok Popper’a göre, dünya III önemli ölçüde sorunlardan, kuramlardan ve argümanlardan oluşur. Popper, kuramların ve araçların yanı sıra, elbette sosyal kurumları ve sanat yapıtlarını da dünya III’ün kendiliklerine örnekler olarak sayıyor; ama bu örneklerde yalnızca önermesel içeriklerin bir cisimlenişinin değişkenlerini görüyor. Aslına bakılırsa dünya III ister doğru ya da yanlış isterse de cisimlenmiş ya da cisimlenmemiş olsun, Frege’nin anladığı anlamda ‘düşünceler’in toplamıdır: “kuramlar ya da önermeler ya da önermeler, dünya III’deki en önemli dilsel nesnelere.” (Habermas, 2001:104-105).

Popper’in empirisizm içinde kalması, bilimsel kuramların yanlışlanma yönteminde yatmaktadır. Teoriden bağımsız gözlem olamayacağını söylerken, tek bir aykırı gözlemin dahi kuramı yanlışlaması eleştirdiği noktaya kendisini geri götürmektedir.

Diğer taraftan, Habermas, pozitivistimin içsel düşüncenin inkarı demek olduğunu yazar *Bilgi ve İlgî*’de. Popper’de *düşünümsellik* yoktur.

Habermas ise, bilginin incelenmesini iletişime indirgemektedir, böylelikle toplumsal yaşam ile beraber bilgi edinme süreci de iletişim kapsamına alınmaktadır (Sunar, 1986: 141).

Doğalbilimler felsefesi alanında devrimci olan Popper, toplumbilimleri felsefesinde tutucudur (Ackermann, 1976). Bilimin yanlışlamalar yoluyla ilerlediğini söylerken, psikanaliz ve Marksizm’i astroloji ile beraber bilim dışına atar. Aynı yöntemi topluma uygulayarak bilimsel yeniliklerin toplumsal yaşamda vücut bulmasıyla yoksulluğun önlenmesi ve toplumsal refahın artması ve iyileştirmelerin sağlanması için bölük-pörçük toplum mühendisliği (piecemeal engineering) yöntemini önerir. Popper’e göre, toplumsal bilimler, sorun durumlarının ortaya çıkması ve

bunlara önerilen çözümlerin eleştiriye tabi tutularak, hataların elenmesi yoluyla düzeltmelere gidilerek yeni sorunlara varılması; sürecin bu şekilde devam etmesiyle yetinir. Oysa toplumsal bilimlerin temel işlevi, Adorno'nun yerinde eleştirisiyle toplumun çelişkili doğasını ortaya çıkarması ve varolan çelişkilerin Marks'ın deyişiyle 'amansızca' eleştirilmesidir. "Eleştirelilik", bu nedenle salt ileri sürülen kuramların ya da uygulamaların eleştirisi ile sınırlanamaz.

Kaynaklar

- Ackermann, R.S (1976) *The Philosophy of Karl Popper*. (Amherst: University of Massachusetts Press).
- Adorno, Theodor W. vd. (1976) *The Pozitivist Dispute in German Sociology*. (London: Harper Torchbooks).
- Çiğdem, Ahmet (1992) *Akıl ve Toplumun Özgürleşimi*.(Ankara: Vadi yay).
- Dellaloğlu, Besim (1998) *Toplumsalın Yeniden Yapılanması. Habermas Üzerine Bir Araştırma*.(İstanbul: Bağlam yay).
- Donagan, Alain (1974) “Popper’s Examination of Historicism”. Schilpp, P.A der. *The Philosophy of Karl Popper*. (La Salle).
- Erdoğan, İ, Alemdar, K (2002) *Öteki Kuram*.(Ankara: ERK yay).
- Farr, James (1983) “Popper’s Hermeneutics”. *Philosophy of Social Science*. S: 13. s: 157-176.
- Geuss, Raymond (2002) *Eleştirel Teori. Habermas ve Frankfurt Okulu*. Çev: Ferda Keskin. (İstanbul: Ayrıntı yay).
- Grünberg, T, Grünberg, D (2003) “Toplumbilimleri Yönteminde Pozitivizm: Adorno Popper Tartışması”. *Adorno: Kitle, Melankoli, Felsefe. Cogito* (İstanbul: YKY).
- Habermas, Jürgen (1993) *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*. Çev: Mustafa Tüzel (İstanbul: YKY).
- Habermas, Jürgen (1998) *Sosyal Bilimlerin Mantiği Üzerine*. Çev: Mustafa Tüzel. (İstanbul: Kabalcı yay).
- Habermas, Jürgen (2001) *İletişimsel Eylem Kuramı*. Çev: Mustafa Tüzel. (İstanbul: Kabalcı yay).
- Lordoğlu, Vildan (1988) *Karl Popper’in Düşüncesinde Bilim Siyaset İlişkisi*. (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Popper, Karl (1976) “The Logic of the Social Sciences”. Adorno, Theodor W. vd. *The Pozitivist Dispute in German Sociology*. (London: Harper Torchbooks).
- Popper, Karl R. (1979) *Objective Knowledge*. (Oxford: Oxford University Press).
- Popper, Karl R. (1980) *Unended Quest*. (London: Fontana/Collins).
- Popper, Karl R. (2001) *Daha İyi Bir Dünya Arayışı*. Çev: İlknur Aka. (İstanbul: YKY).
- Popper, Karl R. (2005) *Hayat Problem Çözmektir*. Çev: Ali Nalbant. (İstanbul: YKY).
- Schilpp, P.A der. (1974) *The Philosophy of Karl Popper*. (La Salle).
- Sunar, İlkay (1986) *Düşün ve Toplum*. (Ankara: Birey ve Toplum yay).
- Wilson, H.T (2006) “Eleştirel Kuramın Sosyal Bilimler Eleştirisi: Adorno’dan Habermas’a Değişen Bir Sorunsaldan Kesitler”. Çev: Fatih Demir. Emre Bağce der. *Frankfurt Okulu*. (İstanbul: Doğu Batı yay).
- Winch, Peter (1974) “Popper and Scientific Method In the Social Sciences”. P.A Schilpp der. *The Philosophy of Karl Popper*. La Salle III. s: 889-904.

